

ŽARKO PAIĆ

Az eredet vágya

A spektakulum kultúrájában ki törődik még az „élet” értelmével, kivéve a vallási fundamentalistákat, az új világ utópiájának biotechnológiai előhírnökeit, a programozott képzelet intelligens lényeit és Monthy Python cinikusan-ironikus cirkuszát? Van-e ennek a látszólag naiv kérdésnek még „értelme” az ősi szellemiség napfogyatkozásának poszt-történelmi korában? Olvasva Hamvas Béla írásait fölösleges beszélni arról, hogy felfogható-e egyáltalán az idő másként, mint ciklikus mozgásként a történelmen keresztül, ami nem több a tudat egyetemes-történelmi elsötétülésénél. Hamvas a reflexív, meditatív próza, a vallási és filozófiai viták, a „szakértők” enciklopédiai műveltségének minden létező „műfaján” túli gondolkodója/írója. Ő egyszerűen a 20. század szellemiségének nem-kortárs meteoritszerű jelensége, éppen azért, mert kívül áll a humanizmus nyugati kánonjának minden áramlatán.

Erről győzhet meg ismételtén az a két könyv, amely tavaly jelent meg horvátul. Az *Egy csepp a kárhozatból* esszéit Jadranka Damjanov, Neven Ušumović és Ivan Ladislav Galeta tolmácsolásában, illetve a monumentális *Scientia Sacra* második részét (*Kereszténység*) Jadranka Damjanov fordításában egyáltalán nem volna szabad problémamentesen kezelni, mintha ezek nem lennének a Nyugat szent bölcsessége gyakorlatának kötelező olvasmányai. Még rosszabb lenne Hamvas „kultikus” írónak kinevezni, annál fogva, hogy az ő szellemi találkozása a természettel felfogható, íme, a New Age praxis előrejelzésekként vagy a nyugati metafizikai rendszerek válságára adott válaszként. Hamvasban nem fedezek fel semmit az újkori, szinkretista, természethez való visszatérés kultuszából, ami a „történelem” utáni új emberség „értelmes” élete misztériumának jellemzője. De indokot sem arra, hogy igazolják a szerző „új spiritualizmusának” kanonizációját. Egy lépéssel távolabb a szerző efféle egyoldalú bekebelzésétől, az eredet vágyának jegyében lenni azt jelenti: meglátni a szövegeiben azt a lényegiséget, amely alapján Hamvas a nyugati szcientifikus szellem destrukciójának valóban autentikus írójaként tűnik fel.

Lélek és szentség – univerzális szavak

Az *Egy csepp a kárhozatból* c. válogatásban összegyűjtötték a *Titkos jegyzőkönyv* és a *Silentium* könyveinek esszéit. Hamvas ihlettségének forrásai ismeretelméleti és hermeneutikai értelemben köztudottak. Az osztrák Rudolf Kassner és a francia vallástörténész, Réne Guénon műveiről van szó. Amíg az elsőtől egyfajta adleri anti-pszichoanalízis módszerét örökölte, ami a „pszichoszintézis” elnevezés alatt ismert, a képzelet erejének kulcsfogalmával (*Einbildungskraft*) együtt, amiről, egyébként, Kant beszél filozófiailag relevánsan a maga „esztétikájában”. Guérontól a világnak, mint az eredeti egyetemesség értelmezésének nyílt körét vette át. Ennél fogva a lélek és a szentség nem csupán egy rég el-

porladt történelmi kor „archaikus” szavai. Épp ellenkezőleg, ezek a világi lét szavai, amelyek a kozmikussal való szembesülésből fakadnak. Innen nézve Hamvas műve az „értelmelem” feltámasztásának kísérleteként olvasható a primordiálisért, az archaikusért, az alapért, amikor még nem következett be az a metafizikai fordulat, ami után már semmi sem őrzi többé a maga igazi értelmét. A lélek és a test, az isteni és a világi, a vallás és a tudomány, a gondolat és a mű különválasztása a lét „elkorcsosulásának” a jele. A *Scientia Sacra II.* szövegében a fordítónő a „játékba” vonta a lét korrupciója fogalmának bevezetését. Hamvas különféle forrásokból használja fel a fogalmakat/szavakat az eredeti állapot belátásához (*état primoridal* Guénonnál vagy *Urstand* Böhmenél). Bizalmatlan a német idealizmus filozófiai hagyományával szemben, amit a Nyugat metafizikátörténetének és ennek végének mértékadó gondolkodói, Hegel és Schelling testesítenek meg. Hamvas olvasása a „filozófiai” kulcsok alapján nem tűnik értelmetlen vállalkozásnak. Igazából ő maga állítja össze a fordulópontos filozófusok „válogatását”, akiket felsorakoztat amellett, amit ő lényegesnek tart. Ez nem Heidegger, ahogyan szigorú értelemben Nietzsche sem, akkor is, ha a *Kereszténység* fragmentumai – egyfajta nyitott műként – leplezetlenül Nietzsche *Antikrisztusa* ellenében születtek.

A modern kor radikális kritikája

Hamvas számára az élet értelme *ahistorikus kinyilvánításának* tanúi az újkorban a rendszerellenes Böhme, Baader és a 20. században Réne Guénon. Ők a világi szellemiség elárulásának tanítói, s egyben mindenféle utazás kiindulópontjai. Egyáltalán miért fontos ez? Elsősorban azért, mert Hamvas döntéséről tanúskodik: úgy gondolkodni és írni, hogy az esszéisztikus forma és fragmentumok választásával feléledjen az *őskezdeti állapot* emlékezete. A világ szent könyvei és az eredet gondolkodói, a szentek meg a lét és az idő azonosságának előhírnökei nem „írnak” és nem „gondolkodnak” az élet ontológiai egyszerűségének tapasztalatáról, ez a művelet csak a szcientifizmus és a metafizika lényegtelen korába való bukás túlsó partján fontos. A kereszténység lényegéről szóló irodalmi esszéket és „szakrológiai” meditációkat egyedül Hamvas gondja köti össze a tanítás nyíltságával, amely egészen addig nem fonnyad el, míg az újkor aktualitásának diktátumával szemben még „létezik” a másfajta alapállás tanúi. Az „aktivizmus” és az új iránti avantgárd lelkesedés megvetése abból a belátásból fakad, hogy az igazi örökkévalóság nem ismer semmi „újat”. Hamvas a modern kor és a felvilágosodás illúzióinak és utópiáinak radikális kritikusa. Ez egy olyan totális kritika, ami semmit sem hagy érintetlenül: a vallást, a tudományt, az ideológiát, az utópiát, a hedonizmust, a boldogságot és a szórakozás fogyasztói delíriumát.

Az eredeti tanítás valami egészen más, mint a vallásként értett kereszténység intézményesített hatalma. Szembehelyezkedni a saját időddel nem azt jelenti, hogy konzervatív vagy, esetleg egy „más” idő után nosztalgiaázol. Itt az idő nem a múlt, a jelen és a jövő vulgáris halmazaként jelenik meg. Emiatt Hamvas semmi esetre sem számít a New Age szellemiség követőjének. A metafizika és a Nyugat kritikája nem a „Kelet”-hez való visszatérés egyik formája. A világ egyetemes sorsán sebet ejt a tudat napfogyatkozása, amiről az indiai tanítás beszél. Az éberség és a fény visszatérése a destrukció útjának sejtéseként olvasható, ami Nietzschétől kezdődően Heideggeren át támadja a Nyugat gondolati architektónikáját. Az apokaliptikus gondolkodója nem keres menedéket a visszavonhatatlan

„múltban”. Az apokalipszis egy egészen más világ „kinyilatkoztatása”, amely a találkozás lényegi dimenziója nélküli szellemi és világi ember illuzórikus életének romjain született. Az eredeti kereszténységhez való visszatérés ebben az összefüggésben nem a „források” utáni keresés az átszellemült fundamentalizmus jegyében. Hamvas számára napnál is világosabb, hogy az ősi hit tanítása lényegének romlása és elkorcsosulása már a szentháromságban megkezdődött. Európa keresztény-ellenes, mert három ellenséget teremtett, ahogyan ezt a *Scientia Sacra II.* 41. fragmentuma állítja: „először a belülről való ellenség, a klérus (nem az egyház!), másodsor a politikai hatalom, harmadsor a szcientifizmus.”¹ Ez az éles meglátás egyezik a mai, leleplező nézetekkel, miszerint a keresztény teológia Albertus Magnustól és Aquinói Szt. Tamástól kezdődően valójában „szcientifikálja” az istenihez való hozzáállást, s így „megöli” azt a racionális bizonyítékokkal.

A történelem értelmetlensége

Az *Egy csepp a kárhozatból* esszéi, pl. az *Apokaliptikus monológ* vagy *Hénoch*, akárcsak a *Scientia Sacra II.* töredékei a diskurzus módszerét tekintve lényegében nem különböznek. Amikor Hamvas, formálisan szólva, irodalmi esszét ír egy megadott téma alapján, mint amilyen a *végítélet napjának* várása, az emberiség milleniumi ábrándja, akkor nem tesz többet annál, mint hogy minél lazábban, játékosabban, tehát a maga ironikus módján tanácsokat használ fel a lényegről szóló „nehezebb” reflexióihoz az ősi kinyilatkoztatásról vagy tanításról. Enciklopédizmusa és gazdag tudása a világ vallásairól, filozófiáiról, művészeteiről, irodalmairól, zenéiről nem megy át alaptalan szófecsérlésbe. A tudás csupán egy szükséges lépés az anyagi világba bukott lélek érzéki rabságából való felszabaduláshoz. A modern entellektüelnek, mint *arrogáns mindentudónak* a kritikáját kifinomultan adja elő a világi, tudományos és hatalmi intézmények elleni szellemi szólítás ezoterikus védelmének jegyében. E szempontból Hamvas számára a történelem céltalan és értelmetlen. Ő az abszolút időnek mint az örök állandóságnak a szószólója. Az örökkévalóság felejtéseként az idő a történelmi eseményben valami lényegtelen és ebből fakadóan alacsony rangú. Történelminek lenni az események e felfogásában azt jelenti, elítélve lenni az élet értelmének „örök felejtésére”. Hamvas szükséglete, hogy az élet értelmének kérdését a világ sorsának fő kérdésévé tegye az Apokalipszis kora után, ami metaforikusan az elkorcsosult lét és idő uralmát jelenti, analóg a – minden bizonyára implicit – Heidegger *Lét és idő* című művének, a 20. század „filozófiai” alapkönyvének olvasatával. De nem jutnánk messzire, ha azzal gáncoskodnánk, hogy Hamvas „könnyelműen” és gyakran pontatlanul használja a metafizikus fogalmakat, gyakran esik paradoxonokba, s még gyakrabban hagyja a lelkiismeretes olvasót magára a kétségeivel. Így van ez ma is az olyannyira elterjedt kultúra fogalmával. Azt állítani, hogy az emberi faj történelme ősi és egyben a kultúráké, megbocsáthatatlan botrány.

A kultúra mint korrupt lét

A kultúra pontosan annak a terméke, amit Hamvas bírál reflexíven meditatív szövegeiben. Ez maga a *korrupt lét*, a történelem apokalipszisének tanúságtétele, az a pillanat, amikor

¹ Hamvas Béla: *Scientia Sacra II. rész. A kereszténység*, Medio, Szentendre, 1996. 33.

felépítik az értékelés szcientifikus logikáját, mely szerint a kultúra megoldja az újkori természet és a világ egyetemességének szellemével való leszámolást. A kultúra Hamvas szimbolikus 1968-as halála után az identitás és a globális kapitalizmus világával szembeni lázadás misztikus jelképe lett. Ugyanakkor e fogalmak Hamvas számára egyáltalán nem meghatározók. Azzal a hittel, hogy az ősi kor tudatának időn túli áramlata eltörölhetetlen és „örök” minden felszínes és nem-szellemi korszakban, Hamvas megalapozta az élet értelmének saját „privát” rezidenciáját, túl az aktuális értékrendszerek gondolati működésén. Európa és a Nyugat lényegének átvilágításával, az eredeti kereszténység értelmének keresése a mítoszt, a dogmát, a rítust és a vallási intézményt meghaladó tanításhoz való visszatérés irányában tapogatózik. Hamvas fordulata a hagyományhoz valóban „forradalmi” aktus. Ez továbbra is gyógyszer, a történelmi végítélet – ami felé lineárisan robotog „civilizációnk” – minden ideológiai-utópiái víziója elleni orvosság. Felébreszteni az értelmet és az „eredetre” való emlékezést Hamvas olvasásával minden bizonyára az abszolút nem-kortársiasság kalandja. Nincs ebben semmi „reakcionizmus”, ahogyan semmi „progresszív” sincs az állítólagos kortársaink szövegeiben, akik az ideológia és a modern szubjektivitás kritikájának fegyverzetével rejtett „ellenségeket” találnak saját imaginárius menedékkertjeik bejáratánál. Hamvas esszéinek és fragmentumainak *házi olvasmánya* a Másikkal való gondolkodás megismételhetetlen tapasztalata. Semmi mást nem is kell elvárni. Nem emlékszem, mikor firkáltam össze tollal ilyen kegyetlenül egy könyvet, mint a *Kereszténység* „saját” példányát. Utoljára talán Durell regényeivel és Ciroan esszéivel történt ilyesmi. Nem tanúskodik-e ez vajon egy olyan szövegről, amely akkor is felejthetetlen marad, ha észreveszik a „hibáit”? A könyveket e „hibáktól” függetlenül engedjétek át az aktív olvasás pillanatainak és a papír elcsúfítását a saját „graffitiírásnak”. És végre itt a bizonyíték, miért időtlen és kortárs Hamvas, sokkal jobban a filozófia és a kulturális teória összes manőkenjénél. Ebben a mi szervezett travesztiájú, látványos korunkban, amikor még az olyan komoly rendezők is, mint Tomaž Pandur elfogadják a szexuális felvilágosítás „glamúros” kitergetésének médiás tompaságát és nyálasságát, közben nem ellenzik ezt határozottan a szellem *soft-marketinges* degradációjának idiotizmusa elleni álláspontjukkal gyógyhatásúan hangzik *korunk szellemének* hamvasi diagnózisa a 109. fragmentumból:

„Hogy az embert a szétszóródás mennyire depriválja és milyen háziállattá tudja tenni, azt a politikai hatalom már régen észrevette. Az ember fölött való könnyű uralomnak nincs hatékonyabb eszköze, mint a szórakoztatás. [...] Ha az embert jóllakatják, legfeljebb elálmosodik. Szórakoztatással egész népeket idiótákká lehet tenni.”²

Olvassátok Hamvast és gondolkodjatok „pozitívan”! Ez különben is egy szórakoztató kor.

(Hamvas Béla: *Kap prokletstva* [Egy csepp a kárhoztatból], Mirakul, Zagreb, 2003, és *Kršćanstvo: Scientia Sacra II.* [Kereszténység: Scientia Sacra II.], Jesenski i Turk, Zagreb, 2003)

ORCSIK ROLAND fordítása

² HAMVAS: i. m. 66.